

ska općina« jedna te ista pojava: 3. koji je proces postanka svih tih zajednica: i 4. koji su njihovi međusobni odnosi?

Dok se ne da točan odgovor na ta pitanja, ostaje u kreposti mišljenje Račkoga, da su temelj proizvodnje u starohrvatskoj državi bile zadruge. A to su rodbinske zajednice onih rođaka, koji potječu od živog ili nekada živog praoca, o kojemu se sačuvao spomen. Više takvih rodbinskih zajednica povezano je u bratstvu, te sve zajedno eksploatiraju zajednički teritorij — seosku općinu. Ali o tome kao i o procesu postanka plemstva govorit ću opširnije drugom prilikom.

Iz dosada rečenoga slijedi, da se na temelju danas poznatih podataka ne može revidirati dosadašnje gledište, da društveno uređenje u Vinodolu XIII. st. *izravno* potječe od rodovskog uređenja, koje je ondje nekada postojalo. Protivnoj tezi prof. Barade potrebno je mnogo više argumentacije na temelju objektivnog ispitivanja izvora i kritike tuđih mišljenja, da bi je se moglo prihvatiti kao naučno opravdanu.

O. Mandić

ISTORIJA KOTARSKIH USKOKA 1646—1749,
sveska I—II, sabrao i objavio dr. Boško Desnica. Zbornik za istoriju,
jezik i književnost srpskog naroda, Treće odeljenje, SAN XIII, Beograd
1950—1951. (Redigirao Svetozar Brkić, asistent univerziteta.)

Svojim zaista vrijednim 20-godišnjim radom dr. B. Desnica je našu istorisku nauku dopunio dragocjenim prilogom za upoznavanje jednog važnog dijela prošlosti Hrvatske. Rukovođen, vrlo vjerovatno, mišlju da istraži prošlost porodice Mitrovića-Jankovića, kojoj je po tankoj lozi pripadao. Desnica je nastavio rad svog učitelja Luke Jelića na proučavanju prošlosti mletačke Vojne krajine. Obilan materijal prisilio ga je da se vremenski i tematski ograniči na razdoblje od 1645—1749, i to na kotarske uskoke. U tu je svrhu proučio mnoge arhive javne i privatne, i služio se maticama pravoslavnih i katoličkih crkava u sjevernoj Dalmaciji. Mletački arhiv nije mogao lično proučiti, pa mu je taj posao obavio jedan profesor padovanskog univerziteta. To svoje životno djelo predao je Srpskoj akademiji još pred rat. Kad smo se, neposredno poslije konačnog oslobođenja grada, susreli u Zadru, našli smo ga silno zaposlenog. U divljački razorenom gradu skupljao je arhive i biblioteke, spasavao što je ostalo. Onako star, sam je materijal prenosio i sklanjao. Time je učinio veliku uslugu narodnoj vlasti, jer niko nije bio bolji poznavalac arhiva i niko ne bi bio mogao bolje znati gdje se što nalazi.

Prva knjiga obuhvata Kandiski rat i dalji razvoj do 1684. a druga rat Svete lige i dokumente o buni popa Kuridže.

Nedostatak je ovog djela, što se autor suviše teritorijalno ograničio, pa je izbjegavao da saopštava dokumente koji se odnose na druge dijelove Krajine, osobito na njen turski dio. Malo više toga materijala upotpunilo bi i jasnije osvijetlilo samu prošlost kotarskih uskoka. Premda je nastojao da se upozna »sa čitavim stanjem tog naroda, njegovim mentalitetom, životnim nazorima, načinom življenja, odnosima prema Turcima i Veneciji« i da saopšti što više »o psihičkim osobinama morlačkog mentaliteta«, on i sam napominje na kraju predgovora da je izostavio »bezbroy do-

kumenata od manje važnosti, pošto se odnose na pitanja koja nisu od opšteg interesa, kao na pr. na feudalne parnice, investiciju zemalja, zaklade, zadruge, društva i ustanove, kolonat i kmetstvo, sanitetski kordon, zarazne bolesti, nerodicu, glad, vode, šume, rude i t. d.« Prema tome, sektor njegova rada i izbor dokumenata ograničeni su i određeni njegovom nacionalnom građanskom orijentacijom.

Dokumenti pokazuju da je Mletačka krajina u Ravnim Kotarima bila izgrađena na bazi društvenog uređenja koje je bilo temelj svima našim ostalim Krajinama, bile one pod Turcima, hrvatskim banom ili direktnom upravom bečkog dvora.

Osnova su bila »vlaška prava«. U ovoj Krajini možemo čak da utvrdimo potpun kontinuitet s vlaškim privilegijama još iz doba Hanža Frankopana i Lacka Talovca u XV. stoljeću. Kada mletačka vlast na teritoriji Ravnih Kotara provodi neke reforme, kad zavodi čvršću vojnu disciplinu pred pojačanom turskom opasnosti, ona se poziva na »raggione de Morlachi«. God. 1679 naređuje da se prevedu na »materinski jezik privilegije koje su potvrđene od senata 19. XI. 1455 i zavedene u statute grada Zadra. Iz svega toga se jasno vidi da su po srijedi privilegisane vlaške društvene zajednice koje vrše vojnu službu i sačinjavaju vojnu krajinu upravo kao i na tere-nima pod austriskom i turskom vlašću. I ovdje se tuđinska vlast poziva na privilegije u trenucima kad joj to konvenira, primjenjuje ih kako joj je zgodno i prek-raj, vješto i postepeno, na svoju korist, da ih se uopšte ne drži u mirnim vremenima kad joj krajiška vojnička snaga nije tako potrebna.

Ma da u djelu nisu saopštene starije privilegije, da bismo ih mogli uporediti sa privilegijama u drugim krajevima, ipak se, indirektnim putem a prema ostalim dokumentima, mogu dosta jasno rekonstruisati elementi ovih krajiških vlaških zajednica.

Kako autor, kao što smo naveli, nije iznosio dokumente o posjedovnim odnosima, ovdje se o tome može malo šta znati. Jedino je jasno da je postojalo i kolektivno vlasništvo — »cadauno vive nel comune« —, ali je postojalo i privatno. Autonomija je vrlo slična onoj u drugim Krajinama, ali ima svojih specifičnosti, pa su neki elementi jače naglašeni, neki slabije, a poneki se jedva i spominju kao sporedni.

Narodna skupština je osnovni i bitni element ove autonomije. Nju su donosile kao svoju instituciju i vlaške grupe u krajinama pod bečkim dvorom. Već od samog početka, dvor je u tome vidio opasnost po sebe, pa je u svim privilegijama i propi-sima zabranjivao skupštine pod prijetnjom smrtno kazne. I pored toga, one su se održavale i bile su znak otpora i pobune. Na njima su se donosile odluke o bunama i one su, zaista, bile uvod u bune. Na mletačkoj teritoriji bilo je nešto drukčije. Venecija je neko vrijeme skupštine tolerirala, a kasnije ih je i sama potsticala i sazivala, da bi narod preko njih donosio odluke korisne mletačkoj vlasti. Na mle-tačkom terenu to su bile »lige«, zborovi; kasnije se nazivaju »lega over sborro« i održavaju ih pojedine krajine. Gornja i Donja, odvojeno ili samostalno. Na jednoj skupštini, 1654, daju prisutni izjavu: »unanimi e concordi et cadauno di loro a nome proprio et della sua famiglia.«

Skupština se u ovom djelu prvi put spominje 1654, »kada se skupi Kraina na Grusi i učiniše ligu«. U to doba su neke grupe doselile ispod Turaka, ali nam nije sasvim jasno da li su ovu »ligu« učinili novi doseljenici pa da zaključimo da li je sama skupština donesena ispod Turaka i da li su zaključci slični kao pod Turcima. Prva tačka među zaključcima govori »Ot potoči, kada se tarče za Turci«, što bi potsjećalo na »akin«, turski način ratovanja u kome su vlaške grupe učestvovalе kao »akindžije« i »martolozii«. Ostali zaključci su o ubistvu, »Ot lupeža«, o vojnoj

disciplini i o kaznama pri prekršajima. Vrlo je zanimljivo da liga određuje smrtnu kaznu — krivca »ima liga utiti i kaštigati i gospodi dati ali umoriti koliko njega toliko onoga ko bi mu pomogao«. Ovlaštenje skupštine da donosi smrtnu kaznu, bečki dvor je, već od početka, ukinuo u svojim Krajinama. To pravo nisu imali ni veliki sudije Varaždinskog generalata, koji su inače imali velika ovlaštenja, nije ga imala ni Žumberačka pravda, ni Gomirski sud. U ovim, ćirilicom pisanim, zaključcima ističe se da ih »učini sva Krajina Gornja i Donja do Pakošтана« »licenciom gospodskom«, što očigledno znači da je mletačka vlast bila s njima saglasna.

Venecija se uspješno služi zborom, samo ga sve više podređuje sebi. God. 1678 izdaje pravila o zboru, »sbor universale«, ali predviđa da na njemu ravnopravno učestvuju po dva zadarska plemića i građanina; providur, štoviše, saziva zbor. God. 1680 strogo se naređuje da se u Visočanima održi »lega ovver sborro«, ali će njime upravljati prisutni plemići i građani koji su u tom pravcu dobili posebne instrukcije. Venecija je, dakle, pomoću zbora podizala isprva ugled starješina, zatim je preko starješina ravnala zborom, a kasnije ga posve sebi podvrgla. Tako poslušan zbor održavala je i usred rata. Ovo oslanjanje na kolektiv krajišnika dalo joj je mogućnost da u ostale institucije njihova društvenog uređenja unosi promjene na svoj način.

Premda je postojala ustanova vlašskog suda i sudaca, nigdje se ne može naći nešto što bi bilo ma i slično vlaškim stolovima, »pitaniju« kao u Sinju, velikim sudijama i t. d. Venecija nije sucima nikada davala neku veću vlast, niti ih je kao takve ozbiljnije uvažavala. Sudske funkcije, čini se, preuzimala je sama, a sitnije je povjeralavala raznim starješinama.

Iz dokumenata proizlazi da je pod Turcima postojala knežinska autonomija; prilikom doseljavanja spominje se, da grupe dolaze pod knezovima iz Petrova Polja, Skradina, Parčića, Poljica i t. d., a spominju se narodni knezovi i pod Turcima oko Trogira. Isto tako, Morlaci u zagorskim selima pod Turcima imaju svoje knezove kao najuticajnije starješine. Međutim, prelaskom na mletačku teritoriju knezovi gube svoje kompetencije i vlast, sve se rjeđe spominju, pa se taj naziv ubrzo gubi. God. 1647, prilikom ugovora o seobi iz Petrova Polja, spominje se Jakov Mihelić, »conte di conti di tutte le ville«, dok je pod Turcima, pod Venecijom, poslije preseljenja, više mu se ne spominje ni ime ni položaj. Ukoliko se knezovi i spominju, to su seoski knezovi sa malim kompetencijama.

U Ravnim Kotarima dolaze do izražaja neke vojne starješine. Prilikom doseljenja narod vode narodni kapetani koji su pod Turcima postojali. Kao »morlački kapetani« doseljavaju don Stjepan Sorić, Vuk Mandušić, kao kapetan se u početku spominje i Janko Mitrović, otac Stojana Jankovića. Međutim, i kapetanski se položaj vrlo brzo gubi. Biće da je jedan od razloga bio i u tom što su mletačke konjičke trupe imale svoje kapetane. Iz ranije citiranog akta pakoštanske lige vidi se, da su postojali i vojvode, ali je to jedino mjesto gdje se oni navode. Položaj barjaktara se vrlo rijetko spominje, ma da je i on nesumnjivo postojao. Sve narodne oficire Venecija brzo svrsta kao »harambaše«. S tim činom i nazivom bilježe dokumenti Vuka Mandušića, popa Stjepana Sorića, Janka Mitrovića, Smiljanića, Šarića i druge. Negdje se spominju harambaše »di villaggi«, a negdje i kao stariji od kapetana, »con altri capitani«. Položaj harambaše je povlačio za sobom i platu, koja je obično bila 4 dukata uz određenu količinu beškota. Neki su harambaše bili birani, ali je bila potrebna potvrda providura iz Zadra. Negdje je izbor bio ograničen na određenu porodicu. Poslije smrti Vuka Mandušića, koji nije ostavio direktnog muškog potomka,

biran je njegov sestrić Tadija Vrančić, koji se kasnije potpisuje i kao »Mandušić«. Negdje je, opet, taj čin i položaj bio nasljedan.

Za Kandiskog rata pokazala se potreba za čvršćom organizacijom, izborom oficira koji će komandovati nad više harambaša. Spočetka je taj položaj neodređen i po imenu i po kompetenciji. Pop Stjepan Sorić spominje se kao »governator delli Morlachi«. Petar Smiljanić je »capo«. Vuk Mandušić »capo direttore«, Janko Mitrović »capo principale de Morlachi«. Jovan Dračevac »governator« i t. d. U pakoštanskoj ligi spominje se »gospodin serdar s vojvodami«. To nam kazuje da je u narodu živio visoki položaj »gospodina serdara« i pored toga što ga mletačka vlast, spočetka, ne uvažava u onoj mjeri kao narod. U jednoj narodnoj pretstavi spominje se 1653 serdar Ilija Smiljanić kao pretstavnik svih harambaša, a 1656 taj se naziv prvi put spominje u službenim mletačkim aktima. Tada je providur Zen, namjesto poginulog Filipa Smiljanića, postavio Janka Mitrovića za serdara («lo dichiariamo sardar»), tako dugo dok krajiški zbor ne odredi drugoga. Otada susrećemo serdare kao narodne oficire najširih kompetencija i kao komandante nad tačno određenim teritorijama. Spočetka su dvojica sa Gornje i Donje krajine, a kasnije, kad su Turci suzbijeni, četvorica.

Narodni serdari su dobivali detaljne instrukcije za svoj rad. Međutim, oslanjajući se na narod ili pod pritiskom naroda i drugih oficira, znali su da budu samovoljni i otporni. God. 1651 providur poziva serdara Janka Mitrovića da učestvuje u pothvatu na Turke. Janko je to odbio, pa su Turci Veneciji nanijeli poraz. Stoga je Venecija poslije smrti Janka Mitrovića utvrdila da mu je serdarska vlast bila preširoka pa da serdariju treba podijeliti među više ljudi.

Da bi otupila otpor narodnih serdara, Venecija ih 1664 potčini Franu Posedarskom kao »capu« Morlaka i njihovih serdara sa golemom platom od 500 dukata na godinu. Uzalud je krajiški zbor protestovao. Položaj »capa« ili »governatora« Morlaka iz redova mletačkih i hrvatskih plemića održao se i dalje većinom u rukama Posedarskih.

Da serdarski položaj što više potčini, providur je pokušao da postavi slabiće, ali se to pokazalo kao pogrešan potez. Slabići serdari bili su i slabi oficiri-ratnici, narod ih nije slušao, pa se opet moralo pristupiti izboru uglednih serdara, dobrih vojnika.

Daljnji način potčinjavanja sastojao se, kao i u drugim Krajinama, u tome što je vlast pojedine ugledne starješinske porodice mitila, nagrađivala, korumpirala i tako sve više vezala za sebe. Već 1653 Venecija poklanja Iliju Smiljaniću u Zadru kuću za stanovanje »con tutti i suoi alberghi, canave, magazzeni, ingressi et egressi«. Iste godine postavljen je Filip Smiljanić za kapetana oklopničke čete lake konjice, što je bilo krupno priznanje. »Benemerenze« Ilije Smiljanića, koji je »governator principale«, spominju kao glavnu zaslugu neke usluge »prilikom agresije sa strane Morlaka kojima upravlja«. O tim »agresijama« nema ništa pobliže među dokumentima. Serdar Smoljan Smiljanić, koji je naslijedio Iliju, nagrađen je platom od 30 dukata mjesečno, lancem od 100 dukata, dolamom od skerleta i t. d. Dakako, serdari Smiljanići bili su i u narodu vrlo ugledni kao dobri vojnici i ratnici, što je opravdavalo ove nagrade. Tako se ova porodica sve više udaljuje od naroda, dobiva mletačko plemstvo i obogaćuje se. Ponavlja se isti proces raslojavanja u okviru vlaške zajednice kao i u svima drugim Krajinama.

Gotovo je identičan slučaj s uglednom porodicom Mitrovića-Jankovića. Njihove vojničke i političke zasluge su morale biti velike, kad je Stojan, još kao dijete, do-

bivao platu od 4 dukata, što je bila plata harambaše. Naskoro mu se, kao djetetu, povećava plata na 6 dukata. God. 1670 postaje kavaljer sv. Marka, dobiva zlatni lanac s kolajnom i skrletnu dolamu. On se sve više približava mletačkom plemstvu. Kod vjenčanja i krštenja u porodici kumovi su mletački plemići, katolici, ma da su Jankovići pravoslavni. Oni se i ženidbama povezuju na isti način. Ugled Stojana Jankovića, kao hrabra ratnika i Veneciji vrlo sklona i pouzdana narodnog serdara, doводи čak dotle da je 1681 postavljen za poglavara svih Morlaka mjesto Jurja Pose-darskog.

Venecija je vodila računa i o vjerskim odnosima, a ta njena briga nije se uvijek poklapala s nastojanjima papa i katoličke crkve. Morlaci su bili katolici i pravoslavni, pa su se providur i mletačka vlast starali da među serdarima i harambašama bude jednih i drugih. Mitrovići-Jankovići su bili serdari pravoslavnih Morlaka, a jedan akt to opravdava tim što je Stojan Janković »vrlo ugledan, moćan i kod Turaka, osobito kod pravoslavnih Morlaka«. Smiljanići, katolici, bili su serdari u ime katoličkih Morlaka. Nastojanja katoličke crkve za nasilnim katoličenjem pravoslavnih znala je mletačka vlast, zbog vojničkih i političkih interesa, dosta energično odbijati.

O međusobnim odnosima katoličkih i pravoslavnih Morlaka nema dokumenata, pa je i to nedostatak djela. Postoji zanimljiva bilješka koja nam te odnose jasno pokazuje; 1666 izginuli su u borbi na Zečevu mnogi Morlaci, katolici i pravoslavni, kako su uvijek zajedno i ratovali. O tom postoji glagoljska savremena bilješka u ritualu katoličke crkve u Filip-Jakovu, vjerovatno zapisana rukom župnika: »U ime boga lita gospodinovih 1666 miseca maja na 1. Taj isti dan poginuše kotarani na Zečevu i tote poginu ljudi niko od 75 čovika, među njima poginu dobri junak Vučko Močivuna (pravoslavni harambaša; B. S.). Iz samog Filip-Jakova poginu ljudi 16. Pisa je Nikola Kužinović budući žalan i vele žalostan za našom lipom braćom.«

U pitanjima vjere, čini se, nisu neki pravoslavni kaluđeri bili tako otporni kao narod. God. 1671 protestuju pravoslavni morlački starješine protiv nasilja trećoredaca sv. Ivana, a od naroda ovlašteni kaluđer Grigorije Vlasto zahtijeva da vlast poništi ugovore što ih je sa trećoredcima utanačio kaluđer Mihailo Zarčanin.

Što se tiče same organizacije čuvanja Krajine i vršenja vojničke službe, dokumenti pokazuju kako se to propisima i uredbama, a prema vojnim potrebama, sve više reguliše. Primitivne vlaške zajednice se u toku 30 godina sve više potčinjavaju novim oblicima i organizacijom se približavaju formama tadašnje zapadnjačke vojske.

God. 1682 izdan je program i određena su načela za uređenje Krajine, pa je ona dosta izjednačena s ostalom mletačkom vojskom u dužnostima i po oficirskim položajima, a poslije početka rata Svete lige podijeljena je 1684 u četiri korpusa (»corpi«) sa svojim komandantima.

Doba Kandiskog rata pretstavlja herojsko doba kotarskih Morlaka, kad oni, ničim nevezani, ratuju na svoj način i nemilosrdno plijene Turke. Ratni je plijen vrlo velik. Plija Smiljanić upao je, dozvolom Venecije, 1648 u Unac i doveo plijena 1000 junica, 20.000 ovaca i 200 konja. Kad su Turci 1663 upali do Zemunika i odveli 8000 glava stoke, providur Contarini to objašnjava činjenicom što je u Morlaka opao borbeni duh. Uzrok je u tome što »žive u blagostanju«, otkada su ratnim plijenom »neizmjer-no umnožili broj stoke«. Treba, smatra providur, ograničiti broj stoke koju pojedinac smije držati, i tako bi se pojačala borbenost i poslušnost. Mora da je i trgovina ratnim robljem bila vrlo razvijena, kad se 1668 Morlacima zabranjuje da roblje i plijen samovoljno prodaju u udaljenim mjestima. Ovi podaci pokazuju da je ratni plijen kotarskim uskocima, kao i u drugim Krajinama, bio važna privredna grana.

Značajnu ulogu imali su kotarski uskoci u ratu Svete lige, koji je izbio 1685. Dok je Venecija željela da pod svaku cijenu sačuva svoju neutralnost, kod Morlaka je izbijanje tog rata izazvalo oduševljenje. Pokrenuli su se i Morlaci pod Turcima. Objе crkve su podjarivale ustanike: bečki car je pozivao na ustanak. Sve je to poticalo na borbu, a s druge strane je stajala mletačka vlast pomognuta od nekoliko vjernih serdara.

Jedan dio starješina, predvođen Ilijom Jankovićem, bratom Stojanovim, harambašom Tintorom i Jovanom Baljkom otvoreno je odrekao poslušnost mletačkoj vlasti. Zajedno sa »Senjanima« oni upadaju u tursku Liku. (Teško je ponekad provjeriti u kome se smislu izraz »Senjanin« spominje, budući da je u to doba često sinonim za razbojnika i pljačkaše.) Ovo odmetništvo je Veneciju teško pogađalo. Providur je čak proglasio da će svima jatacima Ilije Jankovića popaliti kuće. Morlaci se sastaju u Kašiću na zbor i odlučuju da napadnu Turke u Obrovcu zajedno s turskim Morlacima.

Morlaci pod Turcima bili su u velikoj neprilici. I oni su se dizali dobrim dijelom uz pomoć kotarskih uskoka, a kad nisu uspijevali, željeli su i sami da uskoče pod mletačku vlast. Da se ne bi zamjerila Turcima, Venecija nije pristala da ih primi, pa su oni tada pregovarali s austrijskim vlastima. U takvoj situaciji bilo je Morlaka koji su se pod Turcima umirili, pa ih i pomagali. Kao takvi spominju se sela Ervenik, Žegar i još neka u Bukovici. Turci su sve obećavali i nudili da Morlake smire. Starješinama obećavaju timare. U tom pravcu je beg Durakbegović postavljen za vlašskog serdara pa saziva u Cetini na prijateljski dogovor narodne knezove. Mnogi od njih, ne dobivajući nikakve pomoći od Venecije, a ugroženi od Turaka, pristaju i podlažu se Durakbegoviću.

Ustanak kotarskih uskoka imao je velikih uspjeha, naročito zato što je turska sila oslabila i podnosila teške poraze na drugoj strani. Providur se tuži na neodrživo stanje radi stava Venecije prema Turcima. I Porta i Venecija se slažu da su Morlaci uzrok svemu zlu i smatraju da ih treba uništiti. Ratne se prilike, međutim, razvijaju tako da ustanici, i protiv volje mletačke vlasti, izgone iz Knina Turke koji se potkraj 1685 povlače u Plavno. Kotarani osvajaju mjesto za mjestom, neka u borbi, a neke im tvrđave Turci dobrovoljno predaju.

Dokumenti u II. knjizi »Istorije kotarskih uskoka« počinju sa 6. V. 1684 i završavaju 9. IV. 1749. Isprave između 1705 i 1749 vrlo su malobrojne, što bi značilo da je autor saopštio samo jedan mali dio materijala iz toga doba. Stoga je ova knjiga još nepotpunija nego prva. Pa opet, po tome materijalu dobivamo nešto bolji uvid u neka važna zbivanja tog doba o kome su i drugi autori pisali (Zlatović, Jelić i t. d.).

To doba velikih ratovanja i krupnih političkih događaja obilježeno je i na ovom terenu masovnim seobama našeg naroda što, ponekad, izgleda kao strašno lutanje iz jednog zla u gore. Na mletačku teritoriju dolaze velike grupe naroda, kao n. pr. 1685 iz Like 3051 porodica sa 10.290 ratnika jednim mahom, ili iz Hercegovine 5000 duša u godini 1692. Neke grupe preseljavaju same, po neke šalje Venecija fratre agitatore, a neke dovodi silom oružja. U tome prisilnom preseljavanju naročitu ulogu igraju stari kotarski serdari, koji za te akcije dobivaju velike nagrade i priznanja. Neke grupe dolaze s velikim brojem stoke. Međutim, većina tih naseljenika naskoro pada u veliku bijedu. Jedan izvještaj Senatu, već iz 1687, navodi kako je na silu doseljeni narod u očajnom položaju: mnogima je biljac kuća i pokrivač, mnogi prodaju rođenu djecu da mogu živjeti, neki krađu tuđu djecu i prodaju je u Senj. Odavde se ta

djeca preprodaju Turcima. Radi toga stanja neke se grupe vraćaju pod tursku vlast, a neke premamljuje bečki dvor. Ovome ponovnom raseljavanju uzrok je i u sukobima sa starijim naseljenicima, a kasnije u velikim dažbinama koje traži i ubire mletačka vlast.

Promjene u društvenom uređenju nastavljaju se i dalje u pravcu skućavanja i ukidanja starih vlašćkih prava i sve jačeg, ubrzanog raslojavanja unutar tih zajednica.

God. 1686 provodi generalni providur Cornaro reforme u cilju »disciplinovanja« naseljenika, koji su, kako se veli, »razuzdani« zbog velike bijede. Providur se savjetuje s narodnim starješinama i parosima pa izdaje propise o redu i disciplini. Organizuju se »bandiere«, koje se u narodu zovu »alaji«, svaka od 50 oboružanih ljudi pod jednim harambašom. Već naredne godine, uz pomoć serdara Jankovića, nagovori providur Zeno ostale narodne starješine da se zavede plaćanje desetine od sijena i žita. To izaziva otpor u narodu koji neće da plaća ili se raseljava, da bi izbjegao kontrolu. Stoga Venecija nastoji da sela ušorava pa ne preza ni od paljenja kuća onima koji se ne pokoravaju. God. 1688 ponovo nagovori providur narod, pomoću starješina, da pristane na desetinu (decimu), a 1689 obrazovano je devet administrativnih područja, naređeno popisivanje stanovništva, izdana su pravila o iseljavanju i pobiranju desetine. Za gubernadure tih administrativnih jedinica postavljeni su Mlečani. Vlast narodnih starješina znatno je okrnjena. Kapetanu Casanovi povjereno je ubiranje desetine. Dvije godine kasnije ponovo su Kotari podijeljeni u Gornje i Donje i dati u serdarstvo Jankoviću i Milkoviću. To znači da je ranije skućavanje vlasti narodnih starješina bilo preveliko i preuranjeno. God. 1698 prijeti providur Mocenigo da će sazvati ligu uz učešće samih mletačkih građana, a da će narodne glavare isključiti. Taj zahvat je već bio moguć zbog velike nesloge među serdarima. U tom pravcu se kreće proces razbijanja starih privilegija. Veneciji je uspjelo, što bečki dvor nije mogao da provede; da konačno ipak, što milom što silom, namećne uskocima desetinu, a zatim i niz drugih podavanja.

Vještīm potezima mletačke vlasti proces raslovanja tekao je vrlo brzo i uspješno. Svjesno i planski, o čemu govori niz dokumenata. Venecija korumpira, zavađa starješine, odvaja ih od naroda i vezuje za sebe, skućava im vlast i nameće svoju. Venecija sad više ne nagrađuje samo za ratne zasluge nego nagrađuje sam položaj starješine velikim imecima, srebrnim perima, skrletnim kabanicama, plemstvom i t. d. Neke starješine se ogromno bogate. Nasljednik Stojana Jankovića ortači se s Mlečaninom Gambirasi u krupnim trgovačkim poslovima, postaje liferant soli u kom poslu naveliko vara, postaje zakupnik desetine koju ubire i s imanja Posedarskih pa s njima dolazi u sukobe i t. d. God. 1701 kupio je polovicu otoka Oliba za 8000 dukata. I porodica Sinobada bogati se naglo, dobiva visoke položaje i dolazi u sukob s drugim starješinskim porodicama, naročito s Jankovićima. Serdar Bortulačić bogati se, kao i ostali, i na račun naroda; njega Venecija nameće uskocima u Vrani, ali ga ovi odbijaju radi nasilja, pa ga Biograđani i Pakoštanci najzad osude na smrt i »arkebuziraju« — ubijaju iz pušaka. Ove međusobne svade i nasilja narodnih starješina nad narodom dolaze vrlo dobro providurima da mogu postizati svoje ciljeve. Zato Venecija pojedine serdare — Jovana Sinobada, Zavišu Jankovića itd. — imenuje vitezovima sv. Marka, a Ilija, sin Zavišin, postaje 1705 »conte«.

Glavnu vojnu snagu Venecije u ratovima s Turcima sačinjavali su uskoci iz Ravnih Kotara i ostale Dalmacije. Vrlo vješti turskom načinu ratovanja, oni se zali-

jeću u Bosnu, pobjeđuju kod Livna, Glamoča, Duvna, dopiru do Varcara i Zmijanja. Osobito mnogo ratuju po Lici, kamo ih Venecija šalje, vjerovatno, da bi taj dio turskog posjeda preotela prije Austrije. Stoga se bliže veze s karlovačkim generalom izbjegavaju, pa su zajedničke akcije rijetke. U tom pravcu kreće se i mišljenje providurovo iz 1685: »Ne mislim da bi bilo rđavo opustošiti Liku«. Samostalne akcije po planu mletačkih oficira nisu tako uspjevale. God. 1684 predlagali su mletački oficiri akciju prema Sinju, a serdari prema Lici i Kninu. Prvi je prijedlog prihvaćen, ali je Venecija doživjela težak poraz, a krivnju je za to bacila na uskoke. Kad se granica prema Turcima već nešto smirila, Venecija šalje uskočke jedinice, pod imenom »Schiavona«, u rat po Italiji i drugdje.

Da bi uskoke potakla na što veću borbenost, Venecija se nije žacala da zavodi praksu, zbog koje kasnije optužuje naš narod kao »barbare«, »divljake« i t. d. Od osiromašenih uskoka, koji su pali u veliku bijedu, otkupljivala je otsječene turske glave. Mletačka vlast nije samo tolerisala trgovanje robljem, nego je, jednim dukalom iz 1684, zavela desetinu od roblja; od muških se desetina plaćala u roblju, a od djece, ženskih i staraca u novcu prema tržišnoj cijeni. Slijedeće godine izdana je terminacija kojom se propisuje način ubiranja desetine u roblju i sva potrebna administracija oko toga važnog posla.

Mišljenja mletačkih providura o kotarskim uskocima mijenjala su se prema potrebama i prilikama. Jednom ih nazivaju banditima, nekad im je to »narod drzak i sklon prestupima«, nedisciplinovan — sve to kad narod daje otpor. Drugi put, kad su im potrebni kao vojnici, mišljenja su drukčija. Tad se govori o hrabrom narodu koji je »uman i odlučan«, hrabar i viteški. God. 1697 providur Dolfin hvali goleme ratne zasluge uskoka, zbog kojih se Bosna jedva sama brani. Ako zatreba, misli on, Venecija je kadra u svako doba pokrenuti u rat 10.000 »kršnih Morlaka«.

Obje knjige »Istorije kotarskih uskoka« dale su dosta iscrpan materijal za zbiivanja u XVII. v. i za bunu popa Petra Jagodića-Kuridže iz početka XVIII. vijeka. Inače, za dalje razdoblje trebat će sabrati i objelodaniti potpuniji materijal.

Branko Sučević

MISCELLANEA I,

izdanje Državnog Arhiva u Zadru 1949

Državni arhiv u Zadru izdao je 1949, pod uredništvom dra Stjepana Antoljaka, prvi svezak svojih »Miscellanea«, koji je uz to i prva publikacija ove ustanove nakon Oslobođenja.

Svrha je ovog izdanja, prvog u nizu drugih, koja bi trebala da slijede, u tome, da se — kako je u uvodu istaknuto — ukaže na bogatstvo neistražene građe zadarskog arhiva, koja se ne odnosi samo na hrvatsku povijest nego i povijest drugih naših zemalja.

Jedan dio građe iz ovog arhiva ušao je u Smičiklasov Codex i u kratkotrajan »Tabularium« (1901—1905), pod uredništvom Josipa Alačevića.

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 1—2

HISTORIJSKI ZBORNIK ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi i časopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14.
Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
BOGO GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata	1— 56
LJUBO KARAMAN, O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske	57— 62
NIKOLA ŽIC, O podrijetlu stanovništva u gradu Izoli u Istri	63— 70
VLADIMIR MOŠIN, Prepiska ruskog samozvanca Ivana Timoške Akundinova s Dubrovnikom g. 1648.	71— 84
PAVEL SUYER, »Posao Milošiansko-Gajanski« pred gradskim magistratom	85—101
JAROSLAV ŠIDAK, Ćiro Truhelka — njegov život i rad	103—110

OCJENE I PRIKAZI

Marijan Horvat, Oporuka priora Petra. (LJ. KARAMAN)	111—117
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283, 1951. (J. LUČIĆ)	117—121
Ferdo Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj. (J. ŠIDAK—B. SUČEVIĆ)	121—130
O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku. (O. MANDIĆ)	131—138
Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka. (B. SUČEVIĆ)	138—145
Miscellanea I, izdanje Drž. arhiva u Zadru. (J. LUČIĆ)	145—148
Турски документи за македонската историја. (K. BASTAIĆ)	149—152
Р. И. ВИПНЕР, Возникновение христианской литературы. (O. MANDIĆ)	152—158

ČASOPISI

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. II-VI. (S. M. TRALJIĆ)	159—165
Istorisko-pravni zbornik II, 3—4. (M. HORVAT)	165—169
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. I, 1949. (B. STULLI)	169—176
Historische Zeitschrift, Bd. 171, 172, 1951. (M. GROSS)	176—182

(Nastavak na 3. strani omota)